

Els qüestionaris de geografia local i comarcal de Pau Vila (1922-31)

Maria dels Dolors Olivé i Vallès

*Facultat de Psicologia i Ciències de l'Educació Blanquerna
Universitat Ramon Llull*

El que assagem d'efectuar en aquest article és una breu anàlisi de tres treballs de Pau Vila («Els corrents moderns de la Geografia. Un assaig als Estudis Normals», «Un mitjà de contribució personal a la geografia de Catalunya» i «Un qüestionari de geografia local»), com a contribució a l'estudi que el professor Vilà i Valentí efectua, dins un projecte de recerca de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans, sobre el paper pedagògic de la Geografia a Catalunya al primer terç del segle XX: tots tres articles van aparèixer al *Butlletí dels Mestres*, suplement pedagògic de la revista *Quaderns d'Estudi del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya* (vegeu-ne la citació completa al final d'aquest treball).

El primer article, de l'any 1922, exposa la manca d'estudis geogràfics de Catalunya després de fer esment dels principals geògrafs alemanys i francesos creadors de dos corrents geogràfics. D'aquests últims rep la seva influència, i ja hi té en compte la geografia física i humana.

L'article de 1923 se centra en l'estudi de la localitat, puix es tracta de fer una monografia local. Hi proposa un programa màxim, amb un qüestionari que té en compte el mètode a seguir per recollir la documentació.

L'article de 1931 és una reducció del qüestionari proposat l'any 1923. Després dels resultats obtinguts s'adona que ha d'alleugerir el treball dels mestres en l'estudi monogràfic d'una localitat, i hi proposa un programa mínim.

1. L'article de 1922

Pau Vila, en el seu article de l'any 1922, exposa el nou corrent de la geografia regional francesa. L'estudi del medi ja no és considerat solament la part física, sinó que hi intervé l'acció de l'home:

«Els geògrafs francesos contemporanis, estimulats per aquesta orientació germànica, copsaren ben tost la influència de l'home sobre la superfície de la Terra, i recíprocament la influència del medi ambient sobre l'home, i, amb la gràcia de l'esperit francès, esbossaren la Geografia Humana, bo i alliberant-se del determinisme que la concepció de la geografia com a ciència natural portava, enlairant per sobre el medi físic l'enginy humà» (Vila, P, 1922, p. 2).

Aquest corrent dóna una visió dinàmica en l'estudi de la Terra, considerant-hi un món en constant evolució amb tot el que hi viu. Pau Vila mostra les dificultats sorgides en la metodologia per a l'estudi de la Geografia Humana com a ciència nova, i hi destaca dos geògrafs francesos d'aquest grup que comença «amb el Mestre Vidal de la Blache i culmina amb Jean Brunhes» (Vila, P, 1922, p. 2). Lamenta la poca aportació de Catalunya en els nous estudis geogràfics, ja que el que hi havia al nostre país eren guies per a l'excursionisme i estudis comarcals o locals més històrics que geogràfics, i, seguint les idees de la geografia regional francesa, apunta la necessitat d'una cartografia actual per fer aquests estudis geogràfics. Aquesta necessitat va ser copsada per la Mancomunitat de Catalunya, que va organitzar el *Servei del Mapa*.

Els professors de Geografia són sensibles al coneixement del territori català, i realitzen els estudis geogràfics perquè

«constitueixen el compliment d'un deure nacional inajornable. El sentiment d'aquesta necessitat i d'aquest deure hi és: entre altres proves podem citar els fets concrets dels professors de Geografia de les Normals de Girona i de Tarragona. Sr. Santaló i Galés, els quals han emprès estudis comarcals en companyia de llurs alumnes» (Vila, P, 1922, pp. 2-3).

Pau Vila i Jaume Marcet, autors de l'article i professors dels Estudis Normals de la Mancomunitat, consideren que abans de fer un estudi general de Catalunya, com que els en falten materials, han de començar per fer estudis comarcals. *La comarca* té una homogeneïtat i una certa proximitat, la qual cosa els facilitarà el seu estudi i alhora trobar *el mètode de treball*, tot aplicant-hi els procediments utilitzats a França i a Suïssa.

Els autors d'aquest article comencen per l'estudi de la comarca del Vallès, amb la intenció de continuar-ho amb les altres comarques catalanes fins al coneixement de tot el territori nacional. El treball es durà a terme amb *la col·laboració dels seus alumnes-mestres*. Això no obstant, veuen que una vegada els primers alumnes hagin fet l'estudi del Vallès hauran de completar la seva formació geogràfica amb un curs de Geografia de Catalunya.

Els materials obtinguts de l'estudi del Vallès serviran per a altres alumnes que faran primer curs l'any següent, però seguint *un programa* que proposen els autors on apareix, després dels elements físics, l'acció de l'home amb l'estudi de la *Geografia Humana*. Hom pot veure el títol de cada tema del programa que proposen en aquest article:

La comarca com a realitat geogràfica positiva.
Les comarques catalanes. El Vallès.
Idees generals de Geologia.
Idees generals de Fisiografia
Les valls fluvials del Vallès.
Les planes vallesanes.
Els turons d'alt Vallès occidental.
La fosa tectònica vallesana.
Les serralades que enclouen el Vallès.
Síntesi fisiogràfica de la comarca.
Idees generals de Meteorologia.
Generalitats sobre la situació climàtica de Catalunya.
El clima vallesà
Influència de les condicions geològiques i climàtiques sobre la vegetació del Vallès.
Les zones de vegetació i altitud.
Idees generals de Geografia Humana.
Els pobladors del Vallès.
La distribució de la població en relació amb els fets fisiogràfics.
La cria de bestiar al Vallès.
La casa de pagès vallesana.
Les vies de comunicació.
Granollers, Vila-mercat.
L'alt Vallès occidental.
Sabadell. Ciutat-fàbrica.
Els nuclis de població secundaris.
Terrassa. Ciutat-fàbrica.
Síntesi de la Geografia Humana del Vallès.
Nota.

Els quinze primers temes són de Geografia Física i els dotze restants, de Geografia Humana. Els deu primers temes fan referència a la geologia, el relleu i la seva evolució, i a l'acció de les aigües. En segueixen tres sobre l'estudi dels elements del clima, els climes i els factors climàtics de Catalunya, i finalitza amb el clima de la comarca d'estudi, que en aquest cas és el Vallès.

Manifesta que la vegetació és el resultat de la interacció entre el clima (aigües i temperatures que varien segons l'alçada) i la geologia. Distingeix entre la vege-

tació natural –ell l’anomena espontània– i la conreada. Els límits dels conreus de la vinya i de l’olivera varien segons l’alçada sobre el nivell del mar, així com el temps de les *col·lectes*.

Introdueix la Geografia Humana amb la transformació de la superfície de la terra pel treball de l’home. Els aspectes econòmics estan centrats entorn del món rural: boscos, pastures, camps de conreu, explotacions forestals i mineres. Relaciona el poblament amb la topografia del terreny, tenint en compte els pobles que viuen de la terra i la part industrial on es troba la població urbana.

Hom s’adona que considera la Geografia com una ciència de relació; s’ha vist en els aspectes físics, però ho veiem també en la relació de l’home amb la terra: relleu, clima i vegetació.

- Destaca la dependència de la vegetació conreada o espontània amb la ramaderia, i aquesta com a font de riquesa en l’economia domèstica.
- La casa de pagès amb el clima.
- Les vies de comunicació amb el relleu i les aigües.
- Granollers, vila-mercat, punt de convergència natural de vies de pas.
- La insuficiència de l’agricultura porta a la indústria de la llana, relació amb la ramaderia.

Acaba la Geografia Humana amb els nuclis de població urbana i els centres d’atracció, i d’una manera destacada l’atracció barcelonina.

En la Nota, al final de l’article, hi consten els *procediments*. Es veu que s’ha de fer una observació directa, i tant és així que els autors remarquen la necessitat de fer excursions les quals han de ser preparades pels mateixos alumnes. L’estudi comporta la utilització de mapes (cartes) i plànols, prendre notes, fer croquis, recollir informació per després expressar gràficament o per escrit els resultats, és a dir, recollir i enregistrar informació, elaborar i relacionar-la per després comunicar-la.

2. L’article de 1923

En aquest segon article Pau Vila manifesta la seva preocupació per *emprar el mètode científic i geogràfic*, proposat pel professor Raoul Blanchard, director de l’Institut de Geografia Alpina de Grenoble, en l’estudi d’una monografia urbana.

L’autor centra l’estudi en un poble, en lloc de l’estudi comarcal expressat en l’article del gener de 1922. D’aquesta manera, més modesta però efectiva, començant per la localitat s’arribarà a la comarca i a tot Catalunya. La seva estratègia per dur a terme un estudi de tot Catalunya és engrescar els mestres, perquè aquests s’animin amb els seus alumnes (tal com ell va fer a l’Escola Normal) a fer un estudi de la seva localitat, *al·legant raons pedagògiques i també patriòtiques*. Considera evident que l’estudi ha de fer-se en una localitat per ser el lloc on exerceix el mestre, i així serà més motivador i accessible als seus alumnes que l’ajudaran.

A més dels mestres, hi invita tots aquells que sentin la necessitat de conèixer la població on viuen, i l'objectiu implícit n'és el coneixement de Catalunya a tots els nivells.

Per poder fer aquest estudi geogràfic, proposa *un mètode de treball* que faciliti la recollida d'informació i documentació mitjançant *un qüestionari*.

A continuació s'anomenen els títols dels 22 temes tractats:

- 1-Situació, aspecte general de la població i del seu terme.
- 2-Etimologia i toponímia locals.
- 3-Notes històriques.
- 4-Geologia de la rodalia.
- 5-Topografia local
- 6-Dades climàtiques i generalitats estacionals.
- 7-Les aigües.
- 8-Els terrenys
- 9-La vegetació espontània.
- 10-Productes agrícoles i procediments de conreu.
- 11-La cria i la utilització del bestiar.
- 12-L'explotació del mar.
- 13-El fruit i la utilització del treball dels homes.
- 14-Relacions econòmiques.
- 15-La propietat rural.
- 16-L'agrupació rural i urbana.
- 17-La casa del nucli de població i la casa pagesa.
- 18-Characterístiques físiques.
- 19-Characterístiques morals.
- 20-Moviment de població.
- 21-Characterístiques socials i culturals.
- 22-Pervindre probable de la població.

Els tres primers temes comprenen la situació de la localitat, un recull toponomàstic, una breu història i un recull de la bibliografia de referència local. Del 4 al 9 temes es fa referència a la Geografia Física, però s'hi troba l'acció antropològica: s'hi tracten les bones o males collites a causa del clima, l'aprofitament de les aigües (cisternes, molins, recs...), la utilització dels obacs i de les solanes, l'explotació dels boscos (carbó, feixines...), etc.

Els temes restants pertanyen a la Geografia Humana. Els temes 10 a 13 corresponen a l'explotació i transformació dels recursos: agricultura, ramaderia, pesca, mineria i indústria.

El tema 14 correspon al comerç, les comunicacions, els negocis, els sindicats, les cooperatives i la banca local.

Després de tractar la propietat rural i el poblament rural i urbà, finalitza amb cinc temes que comprenen aspectes antropològics, demogràfics i sociològics de la localitat.

El qüestionari es basa en el treball de camp, la recollida de documentació en arxius, la lectura de llibres, les enquestes, etc. Pau Vila es mostra prudent, ja que considera que tota la documentació recollida constituirà *el material per poder fer una monografia*. Després de la recollida de la informació caldrà buscar els conceptes de relació causa-efecte i aconseguir-ne una síntesi, per la qual cosa cal una formació geogràfica que en aquell moment no es posseïx. Remarca els procediments sobre el tractament de les dades: croquis, fotos i plànols, i anima a seguir endavant l'«empresa patriòtica» malgrat les dificultats, tot oferint *l'assessorament del Seminari de Geografia dels Estudis Normals de la Mancomunitat de Catalunya*.

3. L'article de 1931

L'article de 1931 fa referència al que va elaborar Pau Vila l'any 1923 sobre el *qüestionari proposat per fer una monografia local*.

Després de vuit anys de seguiment considera feixuc, per la seva amplitud, «un programa màxim», i veu la necessitat de fer «el programa mínim». És a l'Escola d'Estiu de 1931 on s'aplica i se'n valoren els resultats. Aquest qüestionari del «programa mínim» es va voler ampliar a altres mestres que no pogueren assistir a les sessions, per la qual cosa Pau Vila el presenta en aquest article.

A continuació s'exposen els títols dels temes d'aquest programa:

- I-Situació, aspecte general de la població i del seu terme.
- II-Dades climàtiques.
- III-Les aigües.
- IV-La vegetació espontània.
- V-Productes agrícoles.
- VI-El bestiar.
- VII-L'explotació del mar.
- VIII-Fruit i la utilització del treball dels homes.
- IX-Relacions econòmiques.
- X-L'agrupació rural o urbana.
- XI-La casa del nucli de població i la casa pagesa.
- XII-Moviment de població.

Si es compara amb el «programa màxim», en deixa de banda la part històrica i etimològica, la geològica i topogràfica. Comença pel punt 6, el segueix el 7, salta el punt 8 sobre els terrenys, passa al punt 9 sobre la vegetació espontània, i hi segueix tota la Geografia Humana.

En aquest qüestionari és ben palès que el que predomina és la interacció de l'home amb la natura. L'estudi físic del terreny no s'hi contempla —¿tal vegada perquè es considera propi de les ciències naturals i físiques i del corrent determinista alemany?—. També en suprimeix la part antropològica (punts 18, 19 i

21), l'aspecte físic de la gent, l'alimentació, el caràcter, la vida religiosa i familiar, el folklore, la llengua i la cultura.

Pau Vila recomana, com ja ha fet anteriorment, la utilització de plànols, fotografies, dibuixos, gravats, etc. Considera que el qüestionari no és difícil d'aplicar, però cal que se segueixi l'ordre indicat i es busqui *l'autenticitat i exactitud* de les dades demogràfiques a través de persones enteses i de l'arxiu municipal.

Els treballs resultants de geografia local els han de fer arribar a l'administració del *Butlletí de Mestres*, i seran d'utilitat pedagògica i geogràfica:

«Amb el guiatge pràctic que els oferim faran un resum de coneixements capaços de fornir-los temes que els serveixin de centres d'interès en el treball consuetudinari de l'escola, a l'ensens que aportaran llur concurs als estudis geogràfics de Catalunya» (Vila, P., 1931, p. 164).

Pau Vila, mestre i geògraf, és conscient de la valuosa aportació que poden fer els mestres en contacte directe amb la realitat física i humana. La Geografia pot ser utilitzada com un mitjà formatiu alhora que patriòtic, i els mestres, escampats arreu del país amb un mètode científic ben guiat i una formació geogràfica complementària, donaran a conèixer els variats espais geogràfics que componen l'espai català i d'aquesta manera s'arribarà a una Geografia General de Catalunya i a l'estimació de la terra pels seus habitants.

Bibliografia

Indiquem, en primer lloc, les citacions dels tres articles presentats i comentats:

VILA, Pau (1922): «Els corrents moderns de la Geografia. Un assaig als Estudis Normals», a *Butlletí dels Mestres*, núm. 2, any I, gener, pp. 2-5.

VILA, Pau (1923): «Un mitjà de contribució personal a la geografia de Catalunya», a *Butlletí dels Mestres*, núm. 38, any II, agost, pp. 274-277.

VILA, Pau (1931): «Un qüestionari de geografia local», a *Butlletí dels Mestres*, núm. 55, any III, novembre, pp. 162-164.

Podem veure aspectes del context pedagògic i geogràfic de l'època i de la personalitat de Pau Vila, en les següents publicacions, totes elles amb abundant bibliografia:

CALAF, Roser (1991): *L'ensenyament de la Geografia a l'escola*. Barcelona, Barcanova.

VILÀ VALENTÍ, Joan (1981): «El camí de Pau Vila cap a la Geografia», a *Revista de Geografia*, Universitat de Barcelona, XV, pp. 5-23.

VILÀ VALENTÍ, Joan (1996): «La Geografia a Catalunya, com a instrument pedagògic i educatiu», a *10 reflexions sobre la ciència*, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, col. Ciència i Societat, pp. 241-276, 299-300, 323-324.